

Stari rokopis
Kranjskega mesta.



Našel in z opombami izdal

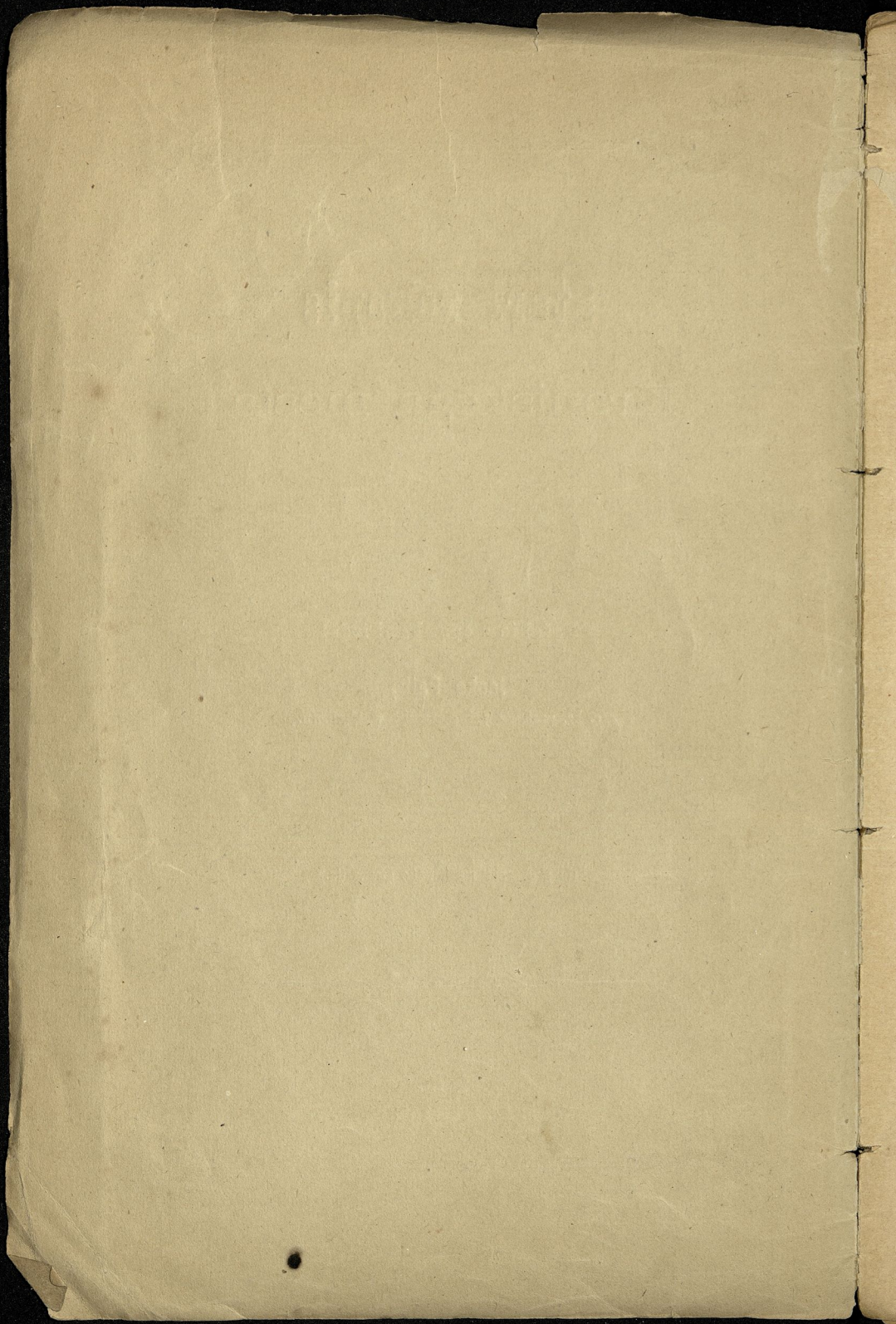
Janko Pajk,
c. kr. profesor pri gimnaziji v Mariboru.

(Iz programa mariborske gimnazije.)

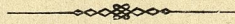
1870.

Natisnil Ed. Janžič v Mariboru.





Stari rokopis Kranjskega mesta.



Našel in z opombami izdal

Podigod en šir eb vodvni sabidery afmadi.
el. IV. 1870

Janko Pajk,
c. kr. profesor pri gimnaziji

v

MARIBORU.

(Iz programa mariborske gimnazije.)



GREGOR KREK.

1870.

Natisnil Ed. Janžič v Mariboru.

406.3-023-731 K. 1.

100857a

Štari rokopijs

Krajijskoga mesta

Naše in a. opozorilni tabeli

„Zberite prebitke kruhov, da nič ne pogine“.

Jan. VI, 19.

Janko Pajk

dr. K. profesor pri gimnaziji

MARIBOR

Uradna pečatnica



99099/1950

1950

Uradna pečatnica

Pismo za predgovor.

~~~~~  
*Slavnemu mestnemu odboru*

▼

**Kranju.**

**Čestiti odbor!**

**K**o sem leta 1866. kakor odbornik Kranjskega mesta večkrat Vaša mestna pisma pregledával, našel sem kos starega, črez eden črevelj dolgega, precej debelega papirja, kateri je bil z nemškimi in slovenskimi besedami v nemškej azbuki lepó popisan. Jaz sem ga tedaj s seboj na dom vzal, da bi ga bil bolje pogledal; takó pa je leta 1867., ko sem staroslavni Kranj zapustil, z drugoj mojoj ropotijoj tudi Vaš list v Maribor se preselil.

Da pa, čestiti očetje Kranjskega mesta, ne bodete ná-me krivega suma imeli, kakor da sem Vam morebiti oni stari privilegij odnesel, o katerem baron Valvasor v svojej knjigi „Ehre des Herzogthums Krain“ piše, da ga Kranjski mestjani za tega delj takó skrbno skrivajo, ker ga — nimajo, hočem Vam povedati, da oni kos Vašega starega pisma slovenski napisane pri-sege župana, svétnikov in porotnikov Kranjskega mesta obsega.

Moja prošnja je tedaj ta: Dovolite mi, očetje Kranjskega mesta, naj Vaše staro pismo šče toliko časa obdržim, dokler ga v natis dam, kar šče letos menim storiti. Potem Vam pa hočem svóobodno Vaš stari list in eno mojnih izdaj ob enem poslati.

S toj najpoštljivejšoj prošnjoj priporočá Vam se vedno zvesti

V Mariboru 2. februarja 1870.

Vaš prijatelj

**Janko Pajk.**



### Glavni izviri:

Pri sestavljanji sledečega delca sem se najbolj teh-le knjig držal:

**Kop.** — B. Kopitar: Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Laibach 1808 (pri W. H. Kornu). — Brez te knjige si nij misliti poznanja starejše slovenske literature. Številke znače strani.

**Met.** — Franc. Metelko: Lehrgebäude der Slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach 1825 (pri Leop. Egerji). — Za poznavanje kranjskih narečij posebno imenitna knjiga.

**Mikl.** — Fr. Miklošič: Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred. Na Dunaju 1865 (c. kr. šolska zaloga). — Naméri mojega spisa služi ta knjiga zavoljo slovenskega rokopisa iz petnajstega veka, ondi natisnena.

Poleg imenovanih knjig sem posebno tudi nemški slovar bratov Grimmov (I. zv. l. 1854) pri razkladanji nemških délov upotrebljeval, in slučajno več knjig, v delci kratko navedenih. Česar sem posebno težko pogrešal, to so knjige starih naših pisateljev: Truberja, Krella, Dalmatina in Bohoriča; kar je iz njih pri meni navedenega, je samó iz Kop. vzeto. Obžaloval sem pri tem delci tudi, kakor gotovo vsaki delatelj na tem polji, da nisem imel popolnega slovenskega slovarja, v katerem bi bil stare besede in oblike z imeni pisateljev nahajal. Potreba takega slovarja postaja vedno nujnejša, ker Janežičev sicer hvale vredni slovar več ne zadostuje.





## §. 1. Besede rokopisa.

## (I) Gines Burgers And.

**J**est. N. perſeſchem naſchemu goſpudi Khreyllu. Deſchellſkhimu Biuodi, Richtaryu Jyenu Nathu, Jenu gmeini tiga meſta. an ſweſt. Jenu poſchorin Burgar witi, Nich Sapuuid. Jnu prepouid derſchati, Nich nuž potrachtati. Jenu Sechodo podſtopiti, Jeſt tudj noſſchem, niſchoger na Luſſchlackhig, Zolech, moſtninach. Jenu Niſcholi niſchir. Naſchemu goſpobj Khraillu, olli gmein meſtu. Khſchſchodj, Skhriuſchi. olli oſſchitu preneſti, olli ſchhoſi pomagathj, Jenu Uſe to diathj, khochher enimu fueſtimu Burgaryu. pruti nega goſpobjſchini. priſtoy. Jenu Eliſchi. Tackhu meni Wug pomagey /. amen.

## (II) Gines Rattsherrn And.

**J**est. N. perſeſchem Wogu. da tſcho Jeſt. en ſweſt Nath. Jenu Suetnich witti, Khar khulj Bſwety wode naprey Bſetu. olli gouorjenu. khar edin Bſachaterj retſche, olli gouorj. tiga Nicomer pouedati, manſchega. olli Beckhſchiga, moyem peryatelam. ne drugim, Uno glich. Jenu pravo prauo rezſchi, timu Woſimu. kochhir timu wogatimu, Smoyem praudnim Reſſcheinem. niſchoger preteſchati, Jenu niſchomer naprey pomagati. Skhoſi eneriga daru. peryaſni. Souraſchtua. olli eneriga Strachu. Naſchemu goſpobj Khraylu. Jenu deſchellſkhimo Biuodj, Richtaryu. Jenu Nathu. Bſathemu Jtſchaſu. poſchorin. Sueſt. Jenu Bolan. witti. Tiga gmein Nuža pomagati potrachtathj, Jenu ſchkhodo Bentati. po moyem promoſcheinem, Tackho menj Wog pomagey ./ — Amen ./

## (III) Gines Richters Aid.

**J**est. N. perſeſchem goſpobj Wogu. Jenu naſchemu goſpobj Khreyllu, deſchellſkhemo Biuodj, Jenu tudj temu gmein meſtu, da Jho Jeſt. en glich prauu Richter witti. thimu woſimu Khochher wogathimu, wogatimu khochher Woſimu, glich prauo prauo woſchiti. Jenu dopomagathj, Skhoſi eneriga mitu, daru. Strachu, olli ſchuſi enerj peryaſni. olli ſouwraſchtua verhindirat, temetſch naprey dopomagathj, Jenu tho, kher ſe Bpraudj, olli uſuetu rezhe. pro naprey perneſti, Reztj, Niſchar tiga preoberniti. Jenu drugu Skhaſatj, Uſe to, kher meni. en poſchten Nath, Jenu gmeina. menj, ſebo ſwero. Jenu meni porotzhe, tho iſto ſweſtu. glich derſchati, tho mallu. Jenu tho Belickho, wreſch niſch Sweta niſchter dyati. Tho chudu Straffatj, Maleſizi. olli Wdruſich Rezhch, po moyem promoſcheineim, Khochher Jeſt oſſcho tiga na moy duſchj Bſchiti. proti goſpobj wogu /. — Amen ./

## (IV) Des Richters furhaltung. In Zeugen Examination.

**J**ch erman euch, das es ſollt ſagen. pey dem Leiblichen Aid, So es mit aufgedrechten fingern, dem Landtsfürſſten, vnnſerm allergenedigt hrn, Vnd gemeiner Statt geſchworen. vnnnd gethan habt, was euch wiſkundt iſt in ſach, darumb es gefragt werdt, die worhait antzuzaigen. Niemandt zu lieb, noch zu leid, noch auß kheinere freundschaftt, oder feindtschaftt. Von wegen kheinere gab, noch myet, gar



nichts angesehen. Sonder die wahrheit antzuzeigen, sey euer Seel sältigkheit, wie es deß verhofft, am euren leßten end, an eurer Seell, gegen gott dem hru zu gemuessen, vund greiffst alle, an den gerichtstaf. ./ —

## (V) Wie ein Richter . einem . oder der mer geschwornen Burgern In Zeugen sagen den Aid vorhalten soll.

Jest Baß opomenim, da Vy wote pouedalli. per thi telefni Kotwi, khatero Ste Vy gori Vfdignenimj prstni, našchemu gospodj Khreillu, deščellskhimo Viuobj, Jenu thimu gmein mestu persegli. Jenu Sturilj, tho. khar ye Vom Bedetšč. olli Vestnu, Vtich rezheč, Sa khatere Vy wodete Vpraşchanj, da wodete pravo Kešnizo pouedalli, Jenu křhafalli, Nicomer křlubi. olli křřchallimu, sa enerj peryafni, olli Souwraščtua, Sa obeniga daru. olli Vřchitřha vollo, Jenu, Sa obene Kezřji volo ničřhar, Temetř ožhte pravo Kešnizo pouedati, per vařčj duřchi, Křhofher vy tega ožhte pruti Wogu vřřiti, Jenu Seřnte na to Ričtino palizo, řduema perřtama. ./ —

## (VI) Wan das beschehen, soll darnach der Richter wider umb ermanen, einen Jeden Insonderheyt, vund fragen.

### §. 2. Besede rokopisa v slovensko pismo prenesene.

(I) Jest. N. persežem našemu gospudi krejlu. deželskimu vivodi, rihtarju. jenu ratu, jenu gmeini tiga mesta. an zvest. jenu pokorin burgar biti, nih zapuvid. inu prepovid deržati, nih nuc potrahtati. jenu škodo podstopiti, jest tudi nočem, nikoger na auřslakih, coleh, mostninah. jenu nikoli nikir. našemu gospodi krajlu, oli gmein mestu. křkodi, skrivři. oli očitu prenesti, oli skozi pomagati, jenu vse to djati, koker enimu zvestimu burgarju. pruti nega gospodřini. pristoji. jenu sliři. Taku meni bug pomagej. amen.

(II) Jest. N. persežem bogu, da čo jest. en zvest rat. jenu svetnik biti, kar kuli vsveti bode naprej vzetu. oli govorjenu. kar edin vsakateri reče, oli govori. tiga nikomer povedati, manřega oli vekřiga, mojem perjatelam. ne drugim, eno glih. jenu pravo pravdo reči, timu bozimu. kokir timu bogatimu, zmojem pravdnim rečejnem. nikoger pretežati, jenu nikomer naprej pomagati. skozi eneriga daru. perjazni. sovrařtva oli eneriga strahu. našemu gospodi krajlu. jenu deželskimu vivodi, rihtarju. jenu ratu. vsakemu řasu. pokorin. zvest. jenu volán biti. tiga gmein nuca pomagati potrahtati, jenu škodo ven-tati. po mojem promožejnem, tako meni bog pomagej. amen.

(III) Jest. N. persežem gospodi bogu. jenu našemu gospodi krejlu, deželskemu vivodi, jenu tudi temu gmein mestu, da čo jest. en glih pravi rihtar biti. timu bozimu koker bogatimu, bogatimu koker vbozimu, glih pravo pravdo vořiti. jenu dopomagati, skozi eneriga mitu, daru strahu, oli skuzi eneri perjazni. oli sovrařtva verhindrat, temeč naprej dopomagati, jenu to, ker se vpravdi, oli vsvetu reče. pro naprej pernesti, reči, nikar tiga prooberniti. jenu



drugu skazati, vse to, ker meni. en pošten rat, jenu gmeina. mej sebo zbero. jenu meni poroče, to isto zvestu. glih deržati, to malu. jenu to veliko, brež nih sveta ništer djati. to hudu štrafati, malefici. oli vdruzih rečeh, po mojem promožejnejm, koker jest očo tiga na moji duši vžiti. proti gospodi bogu. Amen.

(V) Jest vas opomenim. da vi bote povedali. per ti telesni rotbi, katero ste vi gori vzdigneni prstmi, našemu gospodi krejlu. deželskimo vivodi, jenu timu gmein mestu persegli. jenu sturili. to. kar je vom vedeč. oli vestnu, vtih rečeh. za katere vi bodete vprašani, da bodete pravo resnico povedali, jenu skazali, nikomer klubi, oli kžalimu, za eneri perjazni, oli sovražtva, za obe-niga daru. oli vžitka volo, jenu, za obene reči volo nikar, temeč očte pravo resnico povedati, per vaši duši, koker vi tega očte pruti bogu vžiti, jenu se-zite na to rihtno palico, zdvema perstama. ∕. —

### §. 3. O pravopisu tega spomenika.

Iz gore, v §. 1., izvirno prepisanih besed slovenskega rokopisa vidi se, da je jegov pravopis ravno takó nemški kakor azbuka sama, v kateri je spis-an. Latinskega pravopisa je malo primérov: *ſticomer* (II, III) (*c* za *k*), in *v* za *v*: *voſčiti* (III) itd.

Nemška pisava rokopisa pak ima vse one slabosti in naopačnosti, kakoršne so onej dobi nemškega pravopisa lastne, v kateri je rokopis nastal. Našej naméri zadostuje, ako smo posebno na izrazovanje takih glasov, ki se v slovenskem glasoslovju odlikujejo, pozorni ogledavši si potém šče nekatere zvuke, kateri imajo ozirom za naš rokopis povestično veljavo.

Važni so v slovenskem pravopisu razločki med *s* in *z*, *š* in *ž*, ter izrazovanje onih glasov, ki so z *j* stopljeni: n. p. *nj*, *lj*, *rj*. Med *s* in *z* se v našem rokopisu malokedaj razločki delajo, kar je pri strogem posnemanji nemškega pravopisa vsaj sredi besed mogoče, ako tudi na začetkih besed nena-vadno. Naš pisar je pisal: *ſtjčhaſu* (II), *teleſni* (V); poleg pa: *perſečhem* (I...), *vſe* (I) itd.; da na besednih začetkih *s* nij ni poskušal izrazovati, n. pr. *ſtuſi* (III) *ſouvrachtu* (III), to pisarju radi odpuščamo. Ista pismenka *ſ* pa tudi *z* izrajuje: *ſweſt* (I. II.) *ſtoſi* (I), *ſa* (V), *ſduema* (V). Majuskula *S* služi pome-noma *s* in *z* ob enem: *Suetničh* (II), *Sapuuid* (I). Tako tedaj naš pisar ne dela razločkov med izrazovanjem *s* in *z*, ali vsaj stalnega razločka ne.

Takisto je z izrazovanjem *š* in *ž*, katerih pisar v pisavi slovenskej nij razločeval: n. pr. *naſchemu* (I), *manſchega* (II) ... in *perſečhem* (I), *derſchati* (III), *voſchitčha* (V); enkrat stoji sam *s*: *ſčhodo* (I). Ravno takó pisar za *šč* ali nij izraza vedel, ali pa tega glasú v onem narečji, v katerem je rokopis na-pisan, nij bilo; prim. besedo: *gospodſchini* (I), ktera se pravilno *gospodščina* glasi; prim. tudi: *voſchiti* (III), ktera se vsaj po svedočenji nekterih slove. pi-sateljev nekde *voščiti* sliši (Met. in Levstik).

Kjer po pravilih našega jezika stopljeni *j* stoji, ki se tudi pripisani ali mehčalni sme imenovati, n. pr. *nj*, *lj*, tam v našem rokopisu tega *j* ali menjka ali pak je prestavljen. Pogrešamo ga v primérih: *perypatelam* (II), *volan* (II), *ghlubi* (V), *vollo*, *volo* (V), *nich* (I), *nega* (I), *manſchega* (II), *wrečh nich* (III)



v besedi: *Bfdignenimi* (V) *j* po pravici ne stoji, ker je *vzdigniti* glagol druge, ne četrte vrste. Prestavljen je *j* v sledečih primérih: *Kreyßu* ali *Khranßu* (I. II. V), *retfcheinem* (II) *promofcheinem* (II), krivo dva *j*: *promofcheinem* (III). Za *r* stoji vselej: *gouorvneu* (II), *Burgaryu* (I) *Richtaryu* (I). Razve za *r*-om tedaj nikjer v tem rokopisu ne nahajamo pravilnega pripisovanja *j*-ja.

Zvuk *č* se v tem rokopisu v jako različnih obrazilih pokazuje. Kakor v nemškem pravopisu, také vidimo i tu na slovenski jezik obrnjenem več pismenk upotrebljenih, katerih sestava je našej naméri važna. Č se izrazuje: 1) po navadnej nemškeje pisavi s *tfch*: *notfchem* (I), *tfcho* (II), *otfcho* (III), *vedetfch* (V), *temetfch* (V); 2) s *tfch* in predstavljenim *z*: *reztfchi* (II), *ztfchaßu* (II); 3) po drugem obrazu brez *fc*-ja: *reztchi* (III), *porotche* (III); 4) s samim *z* in *h*: *zh* (III), *rezh* (III), *ozhte* (V). Ako se na vrsto ozremo, v kateri se v rokopisu upotrebljuje znamenja tega zvuka, najdemo to vrsto: a) pismenka *ß* se v I. šče ne nahaja, temveč sam *tfch*; b) *ß* se prvič šče le v II. *tfch*-ju pridružuje; c) obraz *zh* se ne pokazuje preje, nego v III.; d) v V. se nahajata samo *tfch* in *zh*. Iz te vrste, v kateri se *ß* upotrebljuje k izrazovanju *č*-ja, izvajamo to: da je sestava *zh* samo končno skračenje deljše sestave *ztfch*, sestava *zth* ali *hth* pa prvi prehod k temu skračenju. Kakó naš pisar deljše, krače in najkrače obraze *č*-ja križem upotrebljuje, vidi se iz pisave istega glagola *reči*: *retfche*, *reztfchi* (II), *rezh*, *reztchi* (III); isto se vidi pri glagoli *hočem*. Naš pisar tedaj ne pozna nikakega trdnega in stalnega pravila in načela pri izrazovanju zvuka *č*, temveč posnemlje nedoločno pisavo nemško, ktera ravno pri tem zvuku, toliko prostem in pri vsem tem domačem, vselej zavest in pamet izgubiva. Priméri, kako pišo Nemci lastna imena: *Nitzsch* (znanega filologa), *Schulze-Delitzsch* (znanega nacionalekonoma); kakó pišo na konci *ß* mesto *tfch*: *Tomschitz*, *Pauschitz* nam. Tomšič, Pavšič itd. Podučno o zmetenosti starejše in šče novejše nemške pisave piše Grim LII — LXII; žalibog, da je tam na *č* pozabil.

Iz navedenega pisanja zvuka *č* se vidi, da je *zh* našéstvo, po skračenju iz *ztfch* nastalo, našéstvo (znajdenje) ali vže nemško ali pa našega pisarja, ki je *zh* za nekaki compendium deljše sestave upotrebljeval. Da pa nij tu na posnemanje Primoža Truberja, ki je v slovenski pravopis *zh* vvedel, misliti, to dokazuje več pričín. Res je, da je Truber prvi začel *zh* pisati; to kažeta vže prvi dve jegovi deli: *Une Buquice, is tih se ty Mladi inu preprosti Sloueni mogo lahfu vkratfim zhaßu brati nauuzhiti*, in: *Anu fratfu Poduuzhene sfaterim vñati zhlovif more vnebu prviti* (obe l. 1550), in také Truber tudi pozneje dosledno *zh* piše. Ali ravno také je Truber tudi za *ß* in *z* znašel sestavo *sh*, kakor je Truber sploh vse prošče pisal nasproti Nemcem; ali vseh teh Truberjevih našestev v našem rokopisu zastoj iščeš. Takó tudi v našem rokopisu nij pri pisanju *č*-ja pravilnosti in načela zaslediti, med tem ko Truber svoje nove sestave redno postavlja, kolikor mu stavci (nemškega navajeni) tega reda ne kalé. Ako tedaj naš pisar nij znamenja *zh* vže v nemškeje pisavi gotovega našel, vzrastlo je prav jemu pod peresom; iz Truberja pa ga nij zajel, ker o duhu Truberjeve pisave slovenske v našem rokopisu nij ni sluha ne sleda.











4) nerazločevanje dovršilnih in nedovršilnih glagolov: perſeſchem (I...) m. priſegam; opomenim (V) m. opominam; itd.

§. 7. Razkladanje nekterih besed tega rokopisa.

dejati: diatſj (I), dyati (III). Koren *dé*, prim. *delo* (That, Werk). Glagol se v rokop. nedovršilno upotrebljuje, kar je posnemanja dostojno. Priméri Trub.: *deio* (faciunt), *diane* (actio); Mikl. cod. *dyati* (agere) [23].

ener: ja enerj perſaſni, olſi Soumraſſtua, Sa obeniga daru... vollo (V) in na več mestih. Pomen: *nijeden* („ſheiner“) (IV). Beseda se mi vidi tuja, nemška: = *einer*; v bavarskem narečji se *ein* glasi *en* in od tod *ener* (prim. Grim. I. str. 139). Kar se pomena tiče, prim. srednje — nemški *dehein*, ki ima dva pomena (Grim. I. 118, in prim. pomen nemškega *ein* pri Grim. I. 123).

Zanimiv je gen. sing. fem. *i*: ja enerj perſaſni... vollo (V), tedaj stara oblika genetiva *y*.

gospodščina: goſpodsſhina (I). Pomen: *gospodska* (Obriſſeit). Zanimiv je ohranivši se *d* v tej obliki, sicer izpadši: *grajſščina* (= gradščina). Beseda *gospodščina* ſče v ſlove. nar. živi. Prim. tudi cod. Mikl. 24: *gospoſcino* (gospoſčino).

isto: tſho iſto (III), lat. *idem*, pa tudi *illud*. Prim. tudi Trub.: *to isto* in sicer posebej sklanjano; isto pri Krellu, Dalmat. Sedaj vkupe pisano *tisti* itd.

kljubi: kſlubi (V). Pomen je iz IV. viden: „zu lieb“. Beseda je zložena iz predloga *k* in dat. *ljubi* m. *ljubvi*, nom. *ljuby*, thema: *ljubev*. Ako se *u* predstavi: *ukljub* [i], tedaj pomenja: trog. Novejša ſlove. pisava tega razločka ne dela dosledno, kakor je treba. Prim. serb. - hrv. *ljubav*.

mej: meſ jebo (III) = *med seboj*. *Mej* je nastal iz starejšega *medju* po odpadu *u*-ja in izpadu *d*-ja; sedaj navadni *med* po izpadu *j*-ja. Oboje v narečjih ſlove. *Mej* v starejših knjigah: *mei* (Krell), *umei* (Trub.).

niſtar: niſhter (III) = *ničesa*. *Niſter* je iz *ni*, zaimena *čta* = *čto* in *r* = star. *že* ſostavljen. *Š* je tu iz *č* nastal; prim. *pošten* m. *počten*. V ſlove nar. se nahajata obraza *nič* in *niſ* iz starega *ničto* po odpadu sloga *to*. Prim. Mikl.: *nister* (niſter) 23; Trub., Dalm., Kastelec (1678 Bratovske bukv., 1684 Nebeshki Zyl.).

podſtopiti: ſſhodo podſtopiti (I) = ſſchodo ventati [= ventati, abwenden] (II); sicer v drugem pomenu: *podſtopiti se česa* (ſſch unterfangen) Janežič Slovar 281.

poſten: en poſhten Rath (III) = ein „ehrfamer“ Rath; sedaj = rechtſchaffen.

pravda: praudo rezſſſi (II), praudo voſſſiti (III). *ſher* se vpraudj... rezſſe (III).

Beseda znači dvoje: *pravica* in *to*, kar dnes *pravda*. V prvem pomenu: *stara pravda* za cesarja Maksa I.; prim. Mikl. *po praudy* (po pravici); Trub., Krell. — Odtod prilog: *Smoyem praudnim Retſſcheinem* (II) *Urtheiſſſpruch*).

preneſti: niſthoger na auffſchlachſig... preneſti olſi ſſhoſi pomagathj (I). Pomén je tedaj: *skozi puſtiti*; sicer glagol v tem pomenu nenavaden.

prijazen (subst.): ſſhoſi perſaſni... (II), ſſhuſi enerj perſaſni (III), ja... enerj perſaſni... vollo (V). Sedaj je prilog. Prim. *ljubezen*, (subst.)



- pristoji:** *fhodher*... *pristoy* jenu *Slifhi* (I); pomenja tedaj: žient (decet). V sedanjej pisavi upotrebjevana oblika: *pristvati* in *prist'je* ali *pristuje*; naš rokopis ima pravo obliko, ktere infinitiv je *pristójati*, prilog *pristójen* (anständig), subst. *pristójnost* (Anstand). Priméri: Dalm. (1578): *ne pristoj* (ne pristoji).
- promoženje:** po moyem *promofheinem* (II, III), = *po moyej moči* (nač Kräften). To je pravi pomen besede; sedaj krivo = *imenje* ali *imetje* (imetek). Prim. k prvotnemu pomenu: *premorefh* (vermagft, kannft) pri Krellu (Kop. 423).
- rotba:** per thi *telefni Rotwi* (V) = *Mid* (IV). Prvotno je *rota* (Cod. fris.) *iusiurandum*; *rotiti* = *iurare*. Od iste korenine *po-rotnik* (Geſchworener).
- skazati:** drugu *ſhfajti* (III), *Reſniſo ſhfajali* (V) = *povedati*. *Skazati* je staremu slov. narečju lastna beseda, in tudi v drugih slav. narečjih čisto navadna; v sedanjej slov. nenavadna v tem pomenu.
- svet:** *vſmetj* (II), *vſuetu* (III). Na teh mestih pomenja to, za kar tudi nemška beseda večkrat stoji: *Rath* (II, III), po sedanjej pismenosti: *mestni odbor* ali *mestna gospodščina*. Iz tega rokopisa se vidi, da sta nemška in slovenska beseda ena poleg druge v govoru se upotrebjevale. Člen *svéta* imenuje se: *svétnik* (Suetničj II). Po priméru našega rokopisa lahko zamenimo ime *mestni odbor* z *mestnim svetom*, *mestni odbornik* z *mestnim svetnikom*, in hiša kjer se *svétniki* zbirajo in posvetujejo (v rokopisu: *mey febo ſwero* III), smela bi se *mestna zbornica* (nam. *rotovž*) imenovati. Prim *suit* (svet) pri Trub. in Krellu, in *Suetnyk* pri Trub.
- temveč:** *temetſj* (III, V) za *izvirni: ſonder* (IV); v slabejſej pisavi: *temuč*, v kterej obliki ima *u* veljavo *ve*; prim. *duri* za *dveri*. Starejša slove. pismenost oblike *temeč* ne pozna, no *temuč* ali *samuč* (Trub.).
- užitek:** *ſa obeniga daru olli Vſchitſſha vollo* (V). Kakor glagol *užiti*: na moy duſhji *Vſchiti* (III), prutj wogu *vſchiti* (V) = nemšk. *genueſſen* (IV) kaže, pomenja *užitek* (Genuß) = *prid* (Krell) ali *nuž* (I), tedaj *Vorteil*. Prava pisava je z *u*-jem: *užitek*. To kažo sorodne besede: *južina*, ktera ima pri Slavjanih in Slovencih mnogo različnih pomenov: *obed*, *mal a večerja*, *prava večerja*, ter je tudi v nemščino prešla: *ſauſen*. Da *južina* stoji mesto *užina* s predstavljenim *j*-jem, to kaže n pr. beseda *jutro* za *utro* (šče v slov. - ſtaj. narečji živoča oblika; prim. *Vrazove* nar. pesn. 1839 v Zagrebu), tudi hrv.-slov. *jur*-slov. *užé* (kteremu se je *u* odkrnil). Da je nemšk. *ſauſen* iz *južina*, kaže *ſaug* iz *jug*, tedaj *au* = *u*. — Izrek: prutj wogu *vſchiti* (V) spomina Krellovega: *pruti Bogu vživati*.
- vedeč:** *fhar ye Bom vedetſj olli Veſtnu* (V) = nemšk. *izvirniku*: *was euch wiſſundt iſt* (IV) = *kar je vam znano*. V tem pomenu je beseda *vedeč* suženjski po nemškej ponarejena; prim. *všeč* = *vošeč* (angenehm). V teh pomenih so slovenska participija prvi upotrebili ljudje, kteri značenja tvorilnega obraza niso poznavali. Prim. enako krivo upotrebljenje partic. v Mikl. *pridigwyocz* (pridigujoč) 23.
- vekſi:** *Micomer povedati*, *manſhega olli Veſſhſhiga* (II). *Vekſi* v pomenu *veči* je šče sedaj nekterim slovenskim narečjem lastni kompar. priloga *velik*.



Poleg *vekši* nahaja se tudi oblika *vikši* (Ober- Erz). S sintaktiskega ozira zanimiv je na gore navedenem mestu komparativ, ki stoji v pomenu superlativa = *ni najmenjšega ni največšega*. Iz tega mesta je razvidno, da tudi v slov. sama oblika komparativa služi za superlativ, kakor v nekterih drugih slovanskih narečjih.

vestno: fhar ye Bom vedetšč olli Vestnu (V). *Vesten* (= znan) je prilog od samostalnika *vest* (Kunde, Nachricht) ter se v našem rokopisu v pravem pomenu utrebljuje. Sedanja slov. pismenost jo jemlje za *zvest*, kar je pa druga, tudi v rokopisu nahajajoča se beseda: fwešt (I, II, III). Beseda *vesten* je v tem pomenu tudi drugim slovanskim jezikom lastna; starejša sloven. literatura je ne pozna, kolikor je meni znano.

Vivoda: prim. gore §. 4., kjer sem poskusil to obliko razkladati. Pomen je iz izvornika razviden: dem (Sandts) Gürstten (IV). *Vivoda* tedaj našemu pisarju (in gotovo tudi onemu narečju) služi za nemški Gürst, po slovo sicer *knez*. V istem pomenu in obrazu nahaja se beseda tudi pri Truberji v *Articulih* ... l. 1562, kjer stoji: *od enih Velikih Nemshkih Vyu-dou* ... (Kop. 417); v aktih štaj. dež. zbornice (l. 1616) stoji oblika *weyuoda*.

Iz tega slovarja je razvidno, da naš rokopis hrani takove besede in v takovej obliki, kakovih poznejša ali pa vsaj dnešnja slovenska pismenost ne pozna.

#### §. 8. O nekterih tujih in po tujem jeziku posnetih besedah in izrazih.

Slabosti slovenskih besed tega rokopisa ne kaže se samó v nepravilnih obrazih, nego šče bolje v upotrebljevanji tujizni in po tujiznih zloženih izrazov. V tem oziru pogledan je naš rokopis pravo zrkalo onega narečja ali pravo za pravo rekoč one govorice, katero so govorili ljudje, kojim je rokopis namérjen. Ta govorica imenuje se z značilnim imenom „purgarska“, tudi kanclijska špraha“, kakova šče sedaj po slovenskih mestih in tergh — vsem slovarjem in jezikoslovcem v strašilo — žíví in kraljuje. Ta jezikova zmeda je po oblikah slovenska, po slovarji pak in po slogu nemška ali pa — furlanska.

Tuje besede tega rokopisa so večidel nemške in razpadajo v dvoje: prve tehniškega značaja n. pr. Ríchtar (I, II, III) m. stare in šče sedaj upotrebljevane besede *župan*; Rath (I, II) poleg *svet*; Rath (= Rathsherr) (II) poleg *svétnik*, Burgar (I) za *mestján meščán*, Ríchtina palíza (V) m. *sodna palíca*; beseda Malefízi (III) je posredno sicer iz lat., pa neposredstveno iz nemšk. vzeta za *hudodelstvo*. V drugo vrsto pa spadajo taki germanizmi, kterih nekoliko je pisarjeva neučenost v slovenskem jeziku, nekoliko pa narečje samo zakrivilo: nuž (I, II) za *príd* ali *užitek*, potrahtati (I), za *gledati* na kaj; auffschlaßig (I) za *nakláda* (kakor V. Vodnik mnogokrat v „ljubl. Nov.“ 1797 in pozn. piše); ventati (ventati) (II) za *odvrácati*, verhíndrat (III) m. *zavíran*, zadržán; stráffatj (III) m. *kazniti*, *kaznovati*; gemein (I... m. *občen* (prim. *občina* die Gemeinde; tudi lastno imé) *ukupen* itd.

Ne menje tuji so pak nekteri celi izrazi, ki so po glasu in obrazu res da domači, po slogu pak in duhu tuji: fhar fhulj fhwety wode *naprey* fsetu (II) m. *govorjeno* ali *rečeno*; pro *naprey pernefti* (III) m. *sporočiti* ali



*predložiti*; in več takih, kakovih niti v sedanjej pismenosti slovenskej ne menjka. Od prave, slovenskemu jeziku pravične, pisave smo dnešnji den šče vsi pisatelji oddaljeni.

### §. 9. O posebnostih četrtega nemškega dela in nemških nadpisov.

Glavne posebnosti nemškega pravopisanja smo vže gore v §. 3. razložili; kajti kar veljá o slovenskih delih, to veljá tudi o nemškem (IV) in o nemških nadpisih. Opomeniti je tu samo nekterih; 1) h k - ju se pridružuje vselej h iu včasih tudi c: *kheiner* (IV), *aufgeredhten* (ib.); 2) nektere pismenke so brez sile in potrebe podvojene: *Statthern* (II), *Bnnferm*, *vnnb* (IV), *Landtsfürfften*, *Freundschafft*, *greiff*, *furhalltung* (IV); 3) nektera znamenja po nepotrebi zložena z drugimi: *Ntemandt*, *anzuzaiagen*, *auff* (IV); 4) majuskule za *u* nij posebne, nego isti **B**: *Bnnb*, *Bnnferm* (IV); 5) med majuskulami in minuskulami se ne delajo trdni razločki v pravopisu: *gott*, *hrn*, *worhait*, *fälligkheit*, *lieb* (ljubezen), *leid* (sovražtvo), *end*, *gerichtstáb* — *Leiblichen*, *Alid*, *Statt* (mesto), *Sell* (IV); 6) za sedANJI ũ stoji nekterokrat *u*: *Burgar* (I), *furhalltung* (IV). — V sklanjanji imen in spreganji glagolov so skraćene oblike zanimive: *erman*, *Landtsfürfften*, *werdt* (bodete), *gab* (dar), *Seell*, *end* (*Ende*), — V sintaktiskem oziru je zanimiva beseda: *angesehen* (IV), ktera nadomestuje celi stavek adverbialnega znamenovanja, *gar nichts angesehen* pomenja torej = *ohne nur irgend was anzusehen* ali *so daß man auf gar nichts Rücksicht nimmt*. Priméri o tem particip. praet. act. transitivii, ki se od Lutherja naprej šče pri Lessingu nahaja, Grim. (I. c. p. 456, 13.); prim. v tem oziru tudi *geründij* v romanskih jeziki! Iz posnemanja tega upotrebljevanja tujega participa se ima v cod. Mikl, 23 stavek: *kar sem tw slissal pridiwoycz od buga*: kar sem tu slisal, ko se je pridigovalo od boga (= o Bogu) razumevati.

### §. 10. O sostavi teksta ali govora v tem rokopisu.

Da je slovenski del tega rokopisa prevod z nemškega, o tem nij sumiti; to ovaja posebno primérjenja V.-tega dela IV.-emu. Po prijaznem nam slučaji prepisal je pisar IV. nemški del in ga sredi mej slovenske vteknil. In ravno iz menjkanja nekterih besed V.-tega dela nasproti IV.-emu vidimo očito, da je IV. del izvirnik. Isto pomenjkanje nahajamo tudi v III. delu, kjer na konci slovenskega teksta iste besede za *fälligheit* menjka. Tretjega dela konec se glasi: *khothet* *Jeft* *oticho* *tiga* *na* *moy* *dufchj* *Wschiti*, in konec petega: *khothet* *vy* tega *ozhte* *prutj* *wogu* *vschiti*; na obeh dveh mestih ne stoji beseda, na katero bi se pron. tega odnašal, niti je *fälligheit* preveden, tako da se iz samega slovenskega teksta ne vidi, *česa* ali *kaj* užiti. Pri samostojnem sostavljanji govora, brez izvirnika, bi težko kdo toliko važne k razumevanju besede izpuščal. Pri II. delu, ki je III.-emu in V.-emu v tolikih ozirih podoben, so znamenja prevoda iz istih pričín (nejasnosti v konstrukcijah) jako čutljiva, in tako smejemo tudi o I. delu izreči sumnjo, da je i on prevod z nemškega. Tudi druga obstojateljstva, tako n. pr. nemški nadpisi, nas vode k temu, da imamo prevode pred seboj, kakor sevéda najbolj bitnost in ohranjenje IV.,



nemškega dela. — V mnogem pogledu je koristno, V. slovenski del svojemu izvirniku IV. primériti. Pri tem najdemo sledeče glavne posebnosti:

1) besedo *Landtsfürfften* je pisar prevedel: *deſchellſſhimo Biudbj*; tedaj je pisarju *Vivoda = Fürff*;

2) pri *allergenebigft* hrn je pisar hrn s *kraljem* prevedel, *allergenebigft* pa izpustil. Ko bi naš pisar Truberjeve spise bil dobro poznal, našel bi bil pri Trub.: *nermilostiushimu Gospudi* (Kop. 417).

3) *wifundt* je pisar z dvema besedama tolmačil: *vedeč oli vestnu*, kakor da bi bil hotel neslovenski *vedeč* s pristnim *vestno* razkladati;

4) *die worhait* — pravo *Reſnitzo*; kje se je pisar pravde učil, sam Bog vedi. Pristavek: pravo se mu je morebiti kakor neki *retoriški kinč* potreben zdel, ali pa je na ondaj navadni nemški izrek: „*ächte Wahrheit*“ mislil.

5) *gar nihts angefehhen* (o katerem pri Lutherji jako često nahajajočem se izrazu sem vže gore govoril) je pisar prav prosto in razumno prevedel: *Jenu Sa obene Rezhj vollo niſhar*. Vidi se, kakó včasih pisarja slov. duh razsvetljuje!

6) *pey euer Seel fältigheyt* je samo prevedel: *per vaſchj duſchi*, tedaj *dušo* postavil, na *izveličanje* pa pozabil ali pa celó te besede — nij poznaval. Da pisar na tem mestu nij samo po naključbi *fältigheyt* nepreveden izpustil, to nam kaže ista pomota v III. delu na konci, kjer po vseh drugih besedah in po smislu besede *izveličanje* pogrêšamo.

7) *an eurem leſſten end* — je pisar izpustil; in

8) besede V. dela *ſbuema perſtama* v izvirniku ne stojé.

Da naš rokopis nij dodelan, kažo besede (VI), ktere so sam nadpis.

Omeniti je ſče podvojenih izrazov za isto besedo: *Rath jenu Suetnich*, naprey *Wſetu olli gouornenu* (II), *vedetſch olli veſtnu*, *ponedallj Jenu ſſhaſalli* (V) — poskušnje pisarjeve, kakó bi samo po slovenski znajočim ljudem nemški tekst čem jasneje stolmačil.

## §. 11. V katerem slovenskem narečji je slov. rokopis spisan.

Da je v *kranjskem* (v dnešnjem obsegu in smislu te besede) spisan, to vže prva beseda rokopisova: *Jeſt*, kaže, poleg nje pa ſče mnogo drugih glasovnih in besednih obrazov. Glavnejſi so: 1) zanemarjanje ali prestavljanje mehčalnega *j*-ja: *nega*, *nih*, *promožejnem*, *krajlu*; 2) sprememba *a*-ja v *e*: *nikoger*, *pomagej* (Met. 4, Kop. 299 Anm.); 3) *je* mesto *i*-ja: *jenu*, kar iz poluglasovega *i*-ja postaja (Met. 3, Kop. 171); 4) *u* m. *o*: *taku*, *hudu*, *malu* (prim. Kop. 262); in druge prikazni besed isto svedoče.

Teže pak je razsoditi, kateremu kranjskemu podnarečju besede rokopisa pripadajo, ali strogej gorenjščini ali strogej dolenjščini, ker na notranjščino nij ni misliti.

Gorenjščino bi nektere prikazni ovajale. Ako smejemo Metelku (str. 7) in Kopitarju (str. 190 Anm.) verjeti, je prosti *ſ* za *ſč* gorenjščini lasten, med tem ko čista dolenjščina *ſč* ſče hrani. Takoſnih *ſ*-jev nahajamo v rokopisu na dveh mestih: *goſpodbſhini* (I) in *voſchitti* (III). Da se ima *gospodſčina* pisati, ker je iz priloga *gospodsk* po pritiki *ina* nastala, to uče slov. narečja



v katerih šče ta obraz besede živi (prim. Janež. slovar 69 s. v.), kakor tudi slovensko jezikoslovje (prim. o tem Met. 45, kjer najdeš mnogo primérov). Druga beseda pa, najme *voščiti*, katero vže starejši pisatelji (prim. Met. 17) in šče sedanji s *šč* pišo, zdi se meni sumljiva, ter se mi ne vidi slovenska. Kajti temu, kar Met. o njej (l. c.) trdi, da je iz korena *vet* (= govoriti) nastala kakor n. p. *obét* (Berſprechen), *obečati* (Berſprechen) in druge besede, temu se ne dá niti glede na zvukoslovje (po katerem bi se beseda morala *večati* ali vsaj *v čiti* glasiti) niti na korenni pomen niti na primerjajoče slovansko jezikoslovje pritrđiti, kateremu je *voščiti* v tem pomenu neznan. Na ravnost rekoč: *vošiti* (kakor Janež. slovar 479 piše) je = nemšk. *wünſchen* tudi po étimu enak, ne samo po značenji. Ali vse to nikakor ne brani temu, da jo Kranjci kje bodi *voščiti* izgovarjajo, kakor jo dobri slove. pisatelji tudi pišo n. p. Levstik. Za tega delj se je pri raziskavanji narečja na glagol *vošitali voščiti*, ki je tuj, menje zanašati nego na besedo *gospodšina*, ktera v tej obliki govori za gorenjščino. — Drugo znamenje gorenjščine je po Kop. mnenji (st. 111 Anm. 3) oblika *-emo* ali *imo* m. *emu* ali *imo*: *deſhellſhemo* in *deſhellſhimo* (III. V) prim. P. Bassarja spise 1734. — Tretje znamenje gorenjščini bi bilo pisanje ozkega *e*-ja, kateri po Bohoriči, Metelku in Kopitarji nosi ostri naglas: *é*. Ta *é* se po Met. 2 — 3 v dolenjščini kakor *ej* ali *ei* izgovarja: *Die meiſten Oberfrainer ſemen den Unterſchied deſ dem e vor — oder nachlautenden i nicht*. Temu tudi Kop. (98) pritrđuje, in ako v rokopis pogledamo, nikjer ne najdemo také kakor n. p. pri Truberji *i* ali *j* glasu *e* primešanega; prim. gore §. 4, kar je tam o pisavi *é*-ja povedano.

Tem prikaznim gorenjščine nasproti pa stoji tudi vsaj eno odločno znamenje dolenjščine, najme zamenjanje *a*-ja z *o*-jem: *oli* m. *ali*, *Vom m. Vam*, kakovih nahajamo pri najstarejših naših piscih n. pr. pri Truberji (pa ne dosledno) in Bohoriči. Kar izpuščanje in zanemarjanje *j*-ja tiče: *Wega fhrayllu* i. t. d., o tem ne pritrđujem Kopitarju, ki (na str. 178 in 181 pravi, da so to lastnosti dolenjščine. Da tako tudi sami gorenjski pisatelji delajo, tega nij težko iz jih spisov dokazati (prim. Paglovca).

Iz rokopisovih besed se razvida, da nimamo v njih niti skrajne gorenjščine niti skrajne dolenjščine pred seboj, nego da se obojih narečij znamenja vmes nahajajo. Iz tega smejemo soditi, da je pisar našega rokopisa iz takega kraja domá, kjer nij čistega, odločnega podnarečja, temveč se ono iz enega podnarečja v drugo pretaka. In taka krajina je na Kranjskem ali Ljubljana sama ali pa okolica ž njoj. V tej okrajini, kterej trdnih mejnikov postaviti nij lehkó, in ktera se od Ljubljane na vse strani, prav lehkó tudi do Kranja razteguje, je po mojem mnenji tekst našega rokopisa domá, ali boljše rekoč, odtod so besede rokopisa vzete. Ali je pa bil v Ljubljani ali v Kranju spisan, to se ne dá določiti; slednje je po najdenji rokopisa jako verjetno.

## §. 12. V katerem času je ta rokopis spisan.

Na to vprašanje bi se z določnostjo tedaj dalo odgovoriti, kedar bi kdo izvirnik temu rokopisu našel; kajti, kakor je gori dokazano, naš rokopis



je v dvojem pomenu prepis, prvič gledé na to, da je prevod z nemškega, drugič ker je, kakor se iz nedogotvljenja sodi, tudi nemški del prepis. Po tem pa, kar imamo rokopisa (brez vsake letne številke in brez vsakega znamenja o času nastanka) pred seboj, moremo edino po besedah, oblikah, pisavi in jeziku dobo rokopisu določiti, in to do verjetnosti.

Naši pripomočki, čas in dobo temu rokopisu določiti, so dvoji: jezikoslovski in diplomatiški (pisemski). Mi jih hočemo po vrsti našteti. Iz nemških delov in nadpisov se vidi sledeče:

1) Da je rokopis star, kaže na prvi pogled in potip papir sam, ki ima tako debelost, take mehaničke prozračne črte in ono ostrost, kakošno vidimo pri pismih in rokopisih 16. stoletja.

2) Starost kaže velike začetne pismenke ali inicijali, kakovi so na začetkih, na glavah in nadpisih vsaj do konca 16. stoletja navadni. Slučajno je v našem rokopisu ta pismenka na vseh mestih *J*, kateri je posebno prve tri poti jako velik in z raznoličnimi črtami in potezi opletan.

3) Pisava samostalnih besed je gledé na dobo nastanka značajna, ker omahuje med majuskulami in minuskulami, kar je bilo gore v §. 9. pokazano. O tej pisavi piše J. Grim. (I. na str. LIV), da so se v nemškem s kraja samo začetne pismenke glav (inicijali) in lastna imena z majuskulami pisala, ter pristavlja: „im laufe des 16. jh. führte sich zuerst schwankend und unsicher, endlich entschieden der misbrauch ein, diese auszeichnung auf alle und jede substantiva zu erstrecken“. Res, da také pišo rokopisi 16. stol., vsaj dva mariborska, eden l. 1546., drugi l. 1580., kjer so samo lastna imena sploh (ne vselej), drugi substantivi pa brez vse doslednosti z majuskulami pisani (v naslednjem rokopisu l. 1580. nekoliko dosledneje). — Zanimivo je, v tem oziru Truberjevo nemško pisavo z rokopisovoj primériti. Takošnih nedoslednosti in negotovosti v pisavi substantivov, kakove so v našem rokopisu, pri Truberji nij v tolikej méri nahajati; prim. Truberjev nemški predgovor pri Kop. 440—44.

4) Zamenjanje in kopičenje pismenk k enemu glasu je posebnost pisave 16. stol. (primére gledi gore v §§. 3. in 9.) Priméri, kar v tem oziru piše Grim. LXI o pisavi Lutherja in H. Sachsa; prim. tudi sodbo Kopitarjevo na str. XXXIII—IV; prim. posebno Sachsova dela (med l. 1494 — 1576) in prim. pisma 16. stoletja!

5) Značajni za čas in dobo našega rokopisa so obrazi nekterih pismenk n. p. *B*, *b*, *w*, *p*, *fh*, *S*, *R*, *Q*, *S*, *T*, *3* i. t. d., kakove obraze nahajamo v pismih 16. stoletja.

6) Nektere besedne obraze nemške n. p. *Burger*, *lessten* (m. letzten) nahajamo ravno šče v 16. stoletji; prim. *Burger* (pri Trub.), *fchuler* (m. fchüler) pri Sachsu, *tefften* v nemšk. rokop. l. 1546 (Joann. Archiv. Nr. 3322). Sim spada tudi kračenje nemških besed, o čemer je gore (v §. 9) vže govor bil.

Daljnih pripomočkov nam dajò slovenske besede rokopisa, in to:

7) Azbuka sama, v kateri je slovenski del spisan. Ta azbuka (abeceda) je také imenovana nemška. Jaz pišem „takó imenovana“; kajti ona



nekdaj to nij bila, kar je zdaj, da najme najbolj Nemcem služi, in le mimogredé Lahom, Francozom in Angličanom. Sedanja „nemška“ pisava je od prepisovalcev iz latinske vstvarjena in se je v 15. stoletji tudi v knjigotisek prenesla. Nasproti čistej latinščini, iz ktere se je v 13. in 14. veku razvila, imela je ime „proste“ ali „vsakdenske“ pisave (vulgarschrift), in se nij samo pri Nemcih upotrebljevala, no tudi pri drugih zapadnih narodih Evrope: Francozih, Angličanih, Holandčanih i.t.d., in tako tudi pri zapadnih Slovanih: Poljakih, Čehih, in tudi pri nas Slovencih. Priméri: Husova česka dela in protestantska dela Poljakov! V tej prostej, Grimmu grčavej („knorrig“) azbuki je naš prvi pisatelj „novoslovenski“, Primož Truber, dvoje svojih prvih knjig izdal, najme: 1) Catehijmus... Anu fratfu Boduuzhene... in 2) Abecbarium... Une Buquice... obé leta 1550 v Tibingi. Ali vže tretje Truberjevo delo: *Ta Euangeli Sustiga Mateusha* (l. 1555) je v čistej latinici natisnen in tako vsa poznejša Truberjeva dela. Razve omenjenih prvih dveh knjig Truberjevih slovenska literatura do dnešnjega dne ne šteje nijedne druge z nemškimi pismenkami natisnene knjige: samó sledóv nekdanje nemške pisave je šče pozneje pri Truberji, najme v l. 1560 in 1562 v nadpisih in opombicah najti; prim. takih pri Kop. 417. — To azbuko („nemško“) je tedaj Truber sam popustil, in to najbrže za tega voljo, ker se mu je pôť nemškega pisanja, kakošno je ondaj bilo, pregrčav, preokoren in preobširen zdel, ter se je prostejše latinice prijel, kterim potem pisanja šče sedaj hodimo. (Mimogredé bodi omenjeno, da je takó imenovanej *gajici* vže vistem 16. stoletji začetja iskati, kar stare česke knjige očito kaže.) Ker je tedaj naš rokopis v nemškej azbuki spisan, kaže, da jegova starost sega vsaj takó daleč v preteklost, kakor prve tiskane knjige slovenske, tedaj najmenj v 16. stoletje.

8) Da pa se naš rokopis nij po prvih slovenskih knjigah, no vže pred njimi ali vsaj v isteji dobi z njimi sostavil, to tudi *pravopis* našega rokopisa, kolikor je slovenski, jasno dakazuje. Kajti o novostih, ktere je Truber v našo literaturo vvedel, namreč o novih sostavah nekterih pismenk, v našem rokopisu nij sledú najti, kakor je vže gore v §. 3 bilo sporočeno. Da se to bolje previdi, naj se v kratkem razvitje slovenskega pravopisa od Truberja počenši opiše. Primož Truber, ki je prvi slovenske knjige na svetlo dajal, bil je tudi prvi prisiljen, o slovenskem pravopisu modrovati, in trditi se smeje, da se mu ta poskus nij nesrečno obnesel. Res, da je Truber s kraja nemško azbuko na pomoč jemal, ali on jo je v namen slovenske pisave tudi spodobno predelal in pripravil, jemaje kolikor mogoče menje pismenk za pojedine zvuke. Truber je bil tedaj prijatelj prostosti in hranljivosti pri pisanji slovenščine; bil je v tem, kakor tudi v drugih ozirih, mož treznega in praktiškega duha. Iz tega načela, prostosti, izviral, je jegov pravopis, v kterem jemlje *h* nam. *ch*, tedaj dosledno tudi *sh* ali *fh* nam. *sch* ali *fch*; odtod tudi *zh* nam. *tsch*, ker je Truberju *z* veljal za *ts*. Vsled istega načela je Truber, kolikor je mogel in kolikor so nemški jegovi knjigotisci voljni bili, nepotrebne *c*, *h* in podvojene pismenke izpuščal, sploh rekoč, prostje pisal, nego se je ondaj nemščina pisala. Da Truber nij vsega dosegel niti popolnega in dovršenega slovenskega pravopisa vstvaril,



to mu nij zamériti; vsaj niti jegovemu nasledniku v tej znanosti, Ad. Bohoriču, nij vse po sreči izteklo. — Truberjevega načela, prostosti, v našem rokopisu, kakor sem gore vže pokazal, nij sledú najti, temveč so v njem slovenske besede ravno take pisane, kakor da bi nemške bile.

K temu, kar sem o pisavi *č-ja* gori v §. 3 vže opomenil, hočem šče tu nekoliko pristaviti v potrjenje, da iz rokopisovega znamenja *ʒh* nikakor nij treba zaključevati, kakor da bi naš pisar bil moral Truberja posnemati. Mogoče in jako verjetno je temveč, da je naš pisar znamenje *ʒh* za *č* ravno tako iz ondane nemške pisave vzел, kakor druga znamenja za *č*, o kterih prim. gore §. 3! Kakor razvidam iz dveh jako obširnih nemških rokopisov mariborskih, shranjenih sedaj v Gradci v arhivu Joaneja pod številka 3321 in 3322, v kterih rokopisih se nahaja tema slovenskih imen in besed, izrazuje se ondi *č* poleg navadnega *ʒh* šče na več obrazov, ali vselej takó, da je *ʒ* glavni del. Priméri: *ʒurečtin* (za Jurečin) l. 1546 fol. 2; *ʒigolŕtin* (nam. in poleg *ʒigolŕtŕin*) ib. fol. 10 in mnogokrat oboje zamenjeno; *thomaŕhŕtŕ m. Tomažič...* prim. ib. fol. 3: *Tomafŕitŕ* fol. 12.; *ʒŕberney* (Černej, imé duha) ib. fol. 3., in v rokop. l. 1580 stoji *ʒabiŕh* (m. Babič) fol. 1 — tedaj enaka oblika, kakovo smo v našem rokopisu večkrat našli; nekterekrti stoji tudi *hŕh* za *č*: *ʒandŕitŕ* (l. 1545 fol. 2). Vse to kaže, da so Nemci pri pisanji pogosto v slovenskem jeziku se nahajajočega zvuka *č* svoje križe imeli ter ga na mnogo načinov in različno izraževali, dostikrat prav obširno, včasih pa prav kratko, posebno s *ʒ*-jem. V takej negotovosti je tudi naš pisar taval pri značevanju *č-ja*.

Ako zdaj postavimo, da je naš pisar Truberjeva, recimo vsaj prvi dve deli pred seboj imel, gotovo bi bil pisar Truberjevo pisavo, *č-ja*, ktera mu je očividno mnogo truda prizadevala, in morda šče pisavo drugih Truberjevih glasov, n. p. *sh-ja* posnemal; kajti je iz povestnic literatur znano, kako se v pismenosti nasledniki radi na prednike naslanjajo. In o tem, da bi naš rokopisar za Truberjeva dela (ako vzememo, da so pred našim rokopisom vže izdana bila) bil vedel, nij treba najmenjšega suma imeti; kajti pisarjem, kakor bolj učenim ljudem ondaj, ko je Truber deloval, tako našedstvo (najdenje), kakovo je bila literatura slovenska, nij moglo neznanost ostati posebno v Kranju ne, ki je bil poleg Ljubljane glavni podpornik luteranstva. Saj je začetek slovenske literature ravno z luteranstvom v zvezi; kamor je luteranstvo segalo, do ondod je po Slovenskem tudi literatura in knjiga slovenska prihajala. — Da pa naš pisar Truberjevih del nij imel pred seboj, to nam svedoči tudi pisarjevo neznanje nekterih besed, kakor n. pr. za *ŕeligŕit* in za *allergenebigŕten*, o čem sem vže gore v §. 10. govoril.

Po tem sodeči, kar je pod toj številkoj povedano, smejemo tedaj sodbo izreči: naš rokopis se je ali pred Truberjevimi deli sestavil ali vsaj v isteji dobi z njegovima prvima deloma.

9) Da naš rokopis vsaj v to dobo spada, to nam kaže dobre in in slabe jezikove lastnosti rokopisa. Naj spomenim nekterih *starih* oblik: *Vivoda, olli, Vom, hočo* sklanjavo besede *gospod, artikuliranja* i. t. d., kar se v jeziku in pisavah Truberja, Krella (= Kralja), Dalmatina in Bohoriča nahaja, tedaj pri pisateljih XVI. veka. In ako šče



10) sledeča obstojateljstva v ozir vzememo: da je nemška azbuka in nemški pravopis našega rokopisa najpodobnejši onemu prve polovice ali vsaj sredine XVI. stoletja; da je slovenski del rokopisa po jeziku in pisavi (kar se pravopisa in nekterih pismenk n. p. *w* za *b* tiče) Miklošičevemu rokopisu, ki je iz XV. stoletja, jako sličen, in gledé končno na to, da ima rokopis nekatere jako stare oblike, kakoršnih vsaj v slovenskej literaturi ne nahajamo, n. pr. *prijazen* (subst.), *vesten* (znan) in eno, ki je sicer čisto neznan, najme *ener* (za nobeden); tedaj smejemo reči, da naš rokopis spada v predliteraturno dobo slovensko, t. j. vsaj pred leto 1550 ali v prvo polovico XVI. veka.

### §. 13. Nekoliko o važnosti našega rokopisa.

Da je Truberjevo mnenje, ktero je l. 1582 v drugej izdaji celega novega testamenta najdoločeneje v teh-le besedah izrekel: Vor 34 Jahren (tedaj l. 1548) war kein Brief (Trub. misli na to, kar mi „pismo“ imenujemo) oder Register, viel weniger ein Buch, in unserer Windischen Sprache zu finden, man meinte, die Windische und Ungarische Sprache seien so grob und barbarisch, daß man sie weder schreiben noch lesen könne (Citat nach Schmurrer bei Kop. XXXIII)... krivo; da so enaka mnenja drugih imenitnih mož n. pr. Jurja Dalmatina (pri Kop. XXXI—II), Linharta in Kopitarja samega, ki na str. XXIX. piše: „Es ist nicht wahrscheinlich, daß die Krainische Sprache vor der Reformation je wäre geschrieben worden“, tudi kriva, to svedoči cod. Miklošičev iz XV. stoletja, natisnen v Berilu spredi omenjenem. Ako tedaj naš rokopis, kar je najverjetneje, v prvo polovico XVI. veka spada, tedaj tudi on glasno priča, da se je za marsiktero potrebo tudi pred Truberjevimi deli slovenski vže pisalo. Jaz sem trdno prepričan, da je sila šče več takih pisem slovenskih vstvarila, kakova so cod. Mikl. in naš, in preiskovalci starih knjižnih shramb bodo šče gotovo več takih spomenikov starejše slovenske književnosti prahu in temini oteli.

Druga važnost našega rokopisa je ta, ki so držanje jegovo zadeva. Kajti se je v obče do zdaj mislilo, kakor da je naša literatura XVI. veka samo veri in nauku (n. pr. čitanju) služila. Naš rokopis nam pa glasno pričuje, da se je slovensko pismo tudi v svetovnih zadevah in to v sodnijskih uredih, kakovim so ondaj mestni „sveti“ pripadali, upotrebljevalo.

Tretjič je naš rokopis tudi z jezikoslovskega ozira važen. V njem se nahajajo taki obrazi besed, o kterih se je šče v novejših časih svajalo in prepiralo, n. p. o gen. in dat. sing. prilogov na *-ega* in *-emu*, ktere oblike se v našem starem rokopisu nahajajo, pred kterimi se pa nekteri naših pisateljev šče zdaj prekrizuju. V našem rokopisu so hranjene stare besede *rotba* (v cod. fris. *rota*), *skazati* (dicere), *vesten* (notus); sim spadajo tudi nekteri izrazi, ki imajo v rokopisu posebne, drugdi nikjer takó upotrebljene pomene, n. pr. *preнести*, *podstopiti*, *promoženje* (facultas), itd. prim. §. 7.

Četrto važnost ima naš rokopis v povestničnem oziru. Kajti v njem vidimo, kakor v zrcalu mešanje domačega in tujega življa v jeziku. Zanimiv komentar tej podobi nam je Truber napisal, ki o tedanjih Sloven-



cih pravi: „Welche aber in Lands Crein, Understeyer und Kernten sitzen und ihr Wohnung haben, die halten sich nach Art und Eigenschaft der Teutschen, kleiden sich auch auf Teutsch, allein daß die Weiber tragen besondere lange Schleyer am Kopf. Und die obern Windischen Länder Lands Oberkeit, Grauen [grofi] Freyherrn, Ritter und die vom Adel, dergleichen viel Burger, Priester und Münch reden Teutsch. Aber der gemein ungewandert Mann durchaus redet nur die Windische Sprach...“ (Kop. 443). Iz tega dvojezičenja nastala je tudi v slovenskem pismu ona mešanica, katero v Truberjevih in šče Dalmatinovih delih nahajamo in katero tudi iz našega rokopisa prevediamo. Pri vsej tej mešanici jezika pa vendar toliko posnemamo iz rokopisa, da je slovenski meščan Kranjskega mesta v 16. stoletju od svojega sodnika v domačej besedi hotel sojen biti in da so župani, svétniki in porotniki mestni ondaj v slovenskem jeziku svojo zvestobo kralju in deželnemu Vojvodi in Mestu prisegli.

Iz imenovanih pričín zasluđuje ta rokopis, dragocenostim naše literature prištevan biti.

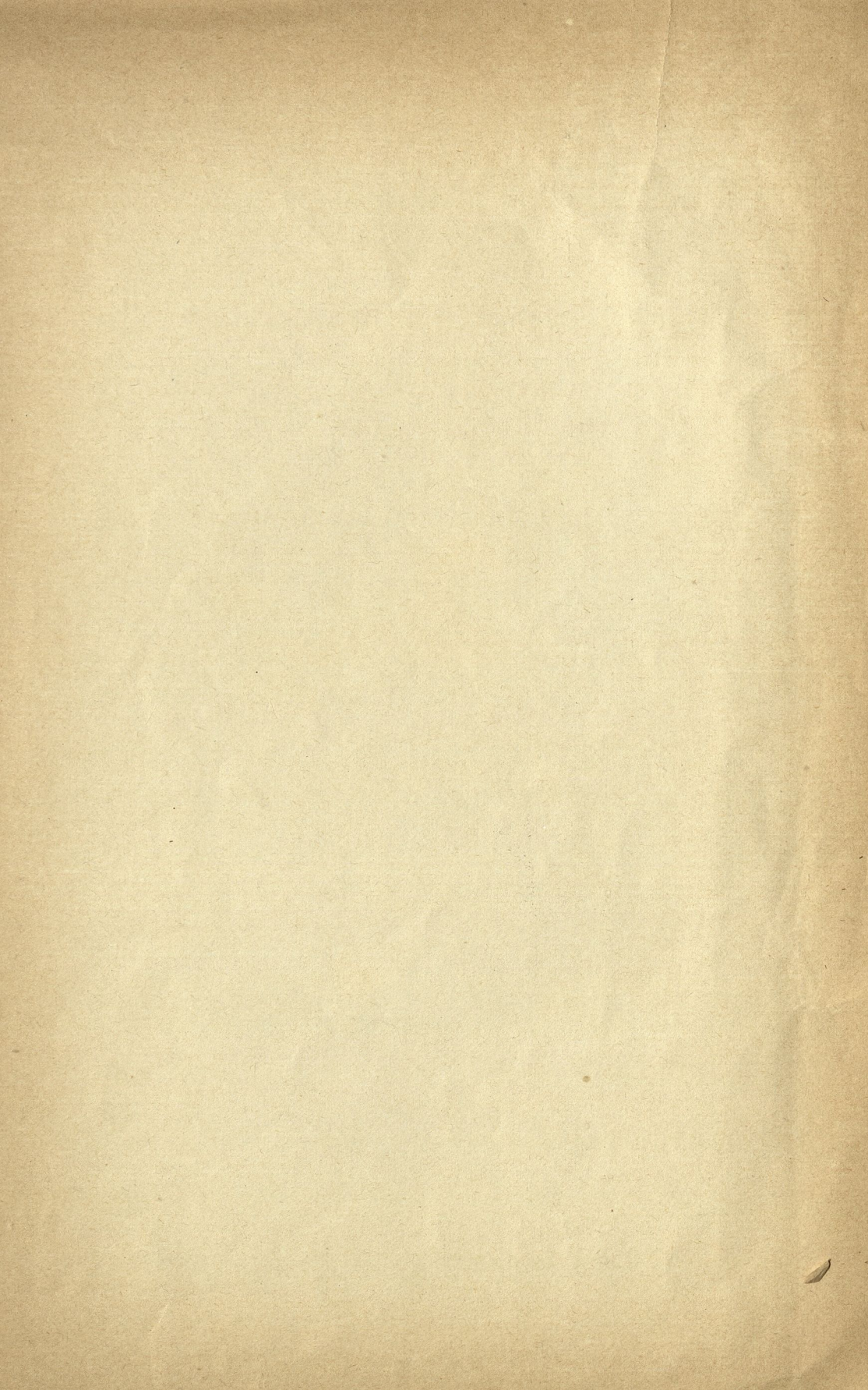
V Mariboru februarja meseca 1870.







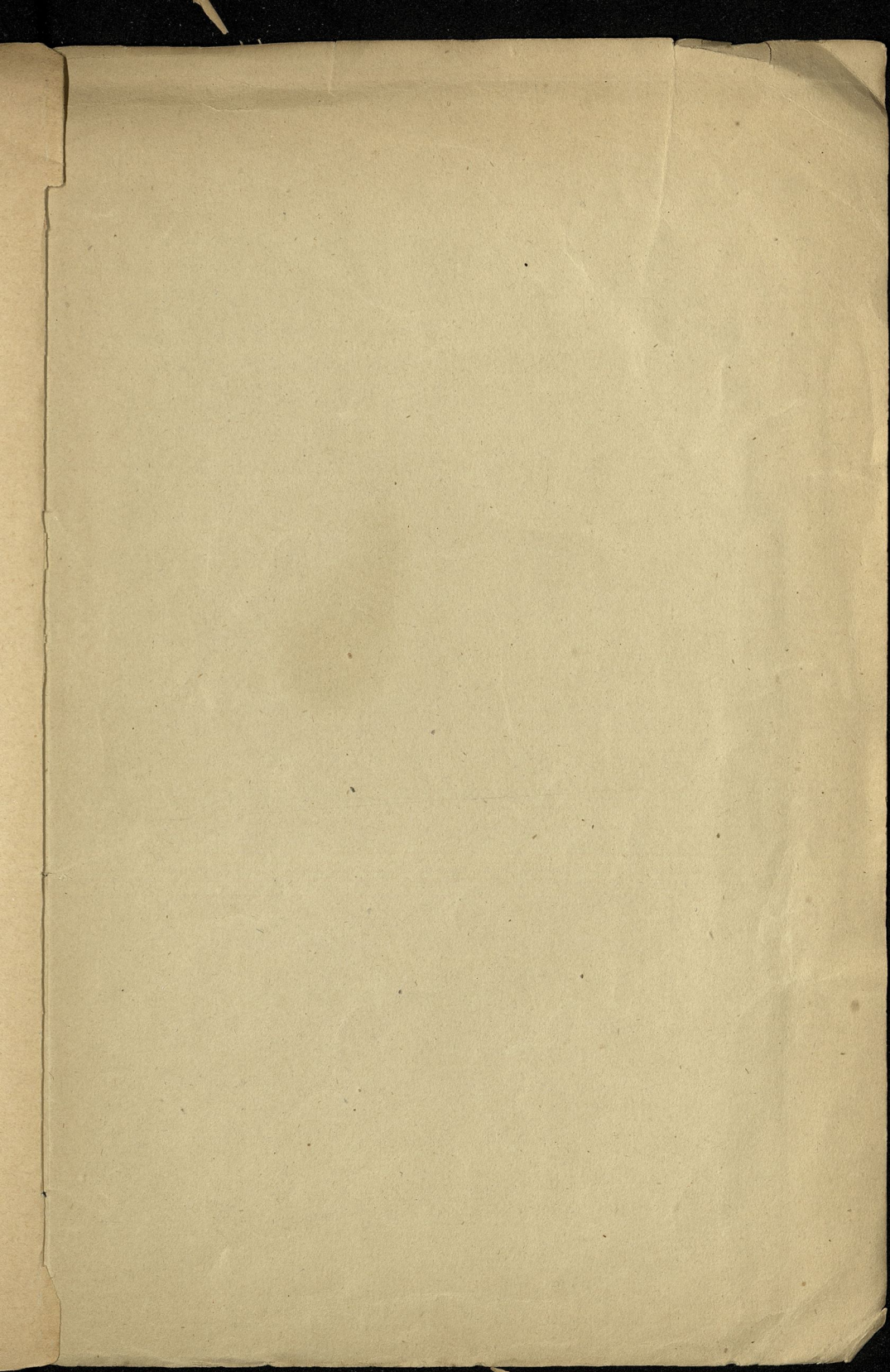














NAR. IN UNIV. KNJIZNICA  
Ljubljana

100857